

Alaksandr Hužalouski

Pražské jaro 1968 v zrcadle běloruské sovětské společnosti

Pražské jaro se svým programem provedení reformy za účelem demokratizace všech sfér společenského života objektivně nemohlo nemít vliv na sovětskou společnost. Kurz přijatý v Československu po zvolení Alexandra Dubčeka prvním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) 5. ledna 1968 byl v Moskvě, kde na podzim 1966 začal proces restalinizace¹, přijat negativně. Výmluvné bylo v tomto směru plénum ÚV Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS), které se konalo ve dnech 9.–10. dubna 1968. V neveřejném referátu generálního tajemníka ÚV KSSS Leonida Iljiče Brežněva byl vývoj událostí v Československu po odvolání Antonína Novotného z funkce vnímán pouze prizmatem nutnosti boje proti revizionismu. V referátu nebyl zmíněn „Akční program“, přijatý na plénu ÚV KSČ 2. dubna 1968.² Ten však měl zásadní význam pro pochopení podstaty probíhajících událostí. V tomto programu byl přijat soubor opatření, která měla zajistit postupný přechod od existujícího sovětského modelu socialismu k jinému, modelu demokratickému, nazvanému „socialismus s lidskou tvářič“. V rámci prvních kroků měla zaniknout vedoucí úloha komunistické strany v ekonomické oblasti, mělo dojít ke zrušení politické cenzury, měl být zaveden nový koncept Národní fronty jako sdružení všech politických stran a společenských organizací, který měl opravdu zastupovat zájmy všech společenských vrstev Čechů a Slováků.

Kampan „solidarity“ s československým lidem

Původním záměrem sovětského vedení bylo informovat obyvatelstvo země o událostech v Československu co nejméně. Noviny svazových republik, včetně novin vycházejících v Běloruské sovětské socialistické republice (BSSR), se omezovaly na přetiskování materiálů tiskové agentury TASS a úvodníků z moskevské *Pravdy*. Důvodem absence analytických článků běloruských autorů nebyla jejich pasivita, ale přímé

1 Proces rehabilitace J. V. Stalina a stalinismu, návrat k hlavním principům jeho domácí i zahraniční politiky.

2 MURAŠKO, Galina Pavlovna: „Pražská vesna“ i sovětskaja intelligencija. K voprosu o formirovanii „vnutrisistemnoj oppozicii“ neostalinizma. 1968 god. In: MURAŠKO, Galina Pavlovna – VOLOKITINA, Tatjana Viktorovna – STYKALIN, Alexandr Sergejevič (eds.): „Pražská vesna“: istoričeskaja retrospektiva. Sbornik statěj (Matěrialy konferencii „Pražská vesna“ 1968 goda i evolucija občestvennyh nastrojenij v SSSR i stranach Centralnoj i Jugo-Vostočnoj Jevropy“, 23–24 oktjabrja 2008 g.). ROSSPEN – Fond „Prezidentskij centr B. N. Jelcina“, Moskva 2010, s. 400.

pokyny redaktorům novin přicházející z ÚV Komunistické strany Běloruska (KSB), protože prý šlo o „velmi choulostivou a složitou otázku“. Domácí tiskoviny z roku 1968 přinášely krátké zprávy o schůzích a mítincích pracovních kolektivů, jakož i příkladná vystoupení jednotlivých občanů, především účastníků Velké vlastenecké války, známých vědců, spisovatelů nebo umělců. Běloruské sdělovací prostředky velmi opatrně informovaly o přímých kontaktech občanů ČSSR s obyvateli BSSR. Dobrým vztahům mezi Bělorusy a Čechy na úrovni „lidové diplomacie“ byla věnována například krátká zpráva v novinách *Sovietskaja Bielorusija* o stáži mladého pražského inženýra Vladimíra Srba v Ordžonikidzeho závodě na výrobu výpočetní techniky v Minsku v roce 1968.³

Dne 7. ledna 1968 se s dvoudenním zpožděním dozvěděli čtenáři novin *Sovietskaja Bielorusija* o plénu ÚV KSC, o zvolení Alexandra Dubčeka do čela československé komunistické strany a o jeho rozhodnutí zahájit „demokratizaci ve státně-politické sféře“.⁴ Situaci v ČSSR příliš nevysvětlil ani anonymní materiál *Rezignace A. Novotného*, který se objevil v novinách až o dva a půl měsíce později a v němž bylo uvedeno, že prezident rezignoval na svůj post, aby *pomohl dalšímu rozvoji socialismu*.⁵ Poté, co se ve druhé půli března (23. 3.) objevil nevěřejný dopis ÚV KSSS *O událostech v Československu*, se zlehka poodkryl závoj mlčení pro vybrané účastníky stranických aktivit různých úrovní, kde se postupně šířila tato „tajná informace“.⁶

Od konce března 1968 byly v běloruských novinách téměř denně zveřejňovány různé materiály tiskové agentury TASS týkající se událostí v Československu. V některých z nich mohl všímavý čtenář odhalit známky počátku bouřlivých demokratických změn v bratrské socialistické zemi. Například ve zprávě o plénu ÚV KSC, které se uskutečnilo 1. dubna, se mluvilo o Dubčkově záměru *provádět samostatnější zahraniční politiku v Evropě, [...] která odpovídá našim československým podmínkám*.⁷ O měsíc později se čtenáři novin *Sovietskaja Bielorusija* dozvěděli, že Spojené státy americké v poslední době se zájmem a sympatiemi sledují události v Československu, ale nemají v plánu podniknout nic, co by mohlo být vykládáno jako zasahování do vnitřních záležitostí této země.⁸ A 30. května 1968 byli čtenáři informováni, že z podnětu A. Dubčeka bylo pozastaveno členství ve straně řadě vysoce postaveným československým komunistům *až do vyjasnění jejich odpovědnosti za organizaci politických procesů* [50. let].⁹

Z těchto útržkovitých informací samozřejmě nebylo možné vytvořit si celkový obraz demokratických změn. Malá informovanost společnosti umožňovala ideologům strany provádět vlastní interpretaci událostí v ČSSR. Veřejné mínění tak bylo postupně připravováno na to, že změny v ČSSR jsou „hrozbou kontrarevoluce“. Vrcholem této kampaně se stala schválená masová shromáždění pracujících na podporu kurzu ÚV KSSS a so-

3 ZDANOVIČ, Leonid: Kontrasty golubych dorozek. *Sovietskaja Bielorusija*, 3. 7. 1968, s. 3.

4 Plenum CK KPČ. *Sovietskaja Bielorusija*, 7. 1. 1968, s. 3.

5 Rezignacija A. Novotnogo. *Sovietskaja Bielorusija*, 2. 3. 1968, s. 3.

6 MURAŠKO, Galina Pavlovna: „Pražskaja vesna“ i sovětskaja intelligencija. *K voprosu o formirovanii „vnutrisistemnoj opozicii“ neostalinizma. 1968 god.*, s. 407.

7 Doklad A. Dubčeka na plenumu CK KPČ 1. aprělja 1968 goda. *Sovietskaja Bielorusija*, 4. 4. 1968, s. 3.

8 Neoznačená noticka šéfredaktora. *Sovietskaja Bielorusija*, 4. 5. 1968, s. 4.

9 Na plenumu CK KPČ. *Sovietskaja Bielorusija*, 31. 5. 1968, s. 3.

Alaksandr Hužalowski

větské vlády konaná koncem června až začátkem srpna 1968. Tato kampaň nabyla na síle poté, co byl na schůzi delegací komunistických a dělnických stran socialistických zemí ve Varšavě dne 15. července schválen otevřený dopis adresovaný ÚV KSČ¹⁰.

Dne 27. června 1968 uspořádal ÚV KSB s odkazem na *dopis veřejného aktivu lidových milicí ČSSR sovětskému lidu, v němž vyjadřují své odhodlání posílit přátelství se SSSR*¹¹ řadu mítinků sovětsko-československého přátelství ve velkých průmyslových podnicích po celé republice. V tento den probíhala shromáždění dělníků a zaměstnanců závodu na výrobu traktorů v Minsku, továrny na výrobu punčochového zboží v Brestu, továrny na výrobu koberečů ve Vitebsku, hutního závodu v Mogilevu a homelského závodu na výrobu kabelů Homelkabel. Hlavní myšlenku, která zaznívala v předem připravených projevech, přiblíží následující řádky rezoluce, přijaté v tento den závodem na výrobu traktorů v Minsku: *Víme, že úspěchy bratrského Československa, dosažené pod vedením KSČ, nenechávají imperialisty v klidu. Dělají všechno pro to, aby vrazili klín do vzájemných vztahů mezi socialistickými zeměmi.*¹² Na shromáždění pracovníků minského závodu na výrobu automatických linek vystoupil hoblíř A. Rudominskij, který prohlásil: *Během vojenské služby jsem se zúčastnil potlačení kontrarevolučního povstání v Maďarsku. Mám v této věci určité zkušenosti. Jestli bude potřeba moje pomoc, jsem připraven ji československým přátelům poskytnout.*¹³ Podobně vyznívaly i projevy inženýra závodu Centraľnyj telegraf N. Kuce, mistra stavebního závodu č. 5 města Minsk V. Semenova a dalších. Během shromáždění stranického aktivu v hluském okrese v Mohilevské oblasti byla na místní stranické vedení doručena anonymní zpráva následujícího znění: *Je nutno ukončit rozhovory a poslat na území Československa pět moderních divizí a vše se vyřeší.*¹⁴

Krátce po schválení otevřeného dopisu ve Varšavě proběhly 19. července 1968 v BSSR aktivity oblastních stranických organizací, jejichž účastníci přijali rezoluci ostře reagující na československý „demokratický socialismus“.¹⁵ Společné prohlášení komunistických a dělnických stran socialistických zemí odsuzující československé reformátory přijaté v Bratislavě¹⁶ bylo rovněž široce diskutováno na schůzích běloruských pracovních kolektivů. Navíc oddělení agitace a propagandy ÚV KSB, které mělo

10 Setkání vedoucích komunistických stran SSSR, Bulharska, Maďarska, Polska a NDR ve dnech 14.–15. 7. 1968 ve Varšavě, na kterém byla opět kritizována situace v ČSSR (čs. představitelé účast na něm odmítli, protože preferovali oddělená jednání s každou zúčastněnou zemí) a KSČ byla dopisem vyzvána k rozhodnému postupu proti pravcovým a protisocialistickým silám.

11 Dopis byl zveřejněn v hlavních sovětských periodických koncem června 1968 a stál u počátku formování masového vnímání československých reforem jako „spiknutí antisocialistických sil“.

12 Naša družba nerušima. *Sovietskaja Bielorusija*, 28. 6. 1968, s. 1.

13 *Dokumenty Nacionalnogo archiva Respubliki Belarus o Česoslovackom krizise 1968 goda*. Institut imeni L. Bolemana po issledovaniju posledstvij vojn – Rossijskij gosudarstvennyj archiv novejšej istorii – NARB, Minsk 2008, s. 16.

14 Tamtéž, s. 24.

15 Jedinstvo i spločnost. *Sovietskaja Bielorusija*, 20. 7. 1968, s. 1.

16 Porada československého stranického vedení s představiteli komunistických stran SSSR, Bulharska, Maďarska, Polska a NDR 3. 8. 1968, na které byla přijata tzv. Bratislavská deklarace zdůrazňující, že obrana socialistických vymožeností je společnou povinností všech socialistických zemí. Na tomto setkání předali Vasil Biľak, Alois Indra, Antonín Kapek, Drahomír Kolder a Oldřich Švestka Leonidu Iljiči Brežněvovi tzv. Zvací dopis, kterým část československých komunistů žádala SSSR o pomoc v boji s „kontrarevolucí“.

Pražské jaro 1968 v zrcadle běloruské sovětské společnosti

na starost organizaci těchto aktivit, se rozhodlo využít této komplikované politické situace k mobilizaci pracovního nasazení obyvatelstva. Dne 9. srpna na schůzi pracovního kolektivu závodu na výrobu traktorů v Minsku prohlásil lisař I. Polikša: *At si naši nepřátelé nemyslí, že se jim podaří zviklat naše přátelství. Budeme pracovat ještě lépe, intenzivněji, abychom naší práci přispěli k větší síle naší vlasti.* Na pódiu ho vystřídala jeřábnice L. Savčenková, která přišla s následující myšlenkou: *Svou mezinárodní povinnost chápeme tak, že stojíme příkladem v pracovním nasazení.*¹⁷

Na základě pokynů ÚV KSSS zintenzivnil činnost Svaz sovětsko-československého přátelství¹⁸ (v ČSSR byl jeho protipólem SČSP – Svaz československo-sovětského přátelství) a vzrostl počet symbolických akcí přátelství a spolupráce, mezi něž patřily například výměny delegací nebo výstavy a setkání obyvatel partnerských měst či regionů. V období od 22. do 27. dubna v souladu s dohodou o spolupráci, která byla podepsána o dva roky dříve, navštívila Jihočeský kraj delegace z Homelské oblasti. Po návratu z Českých Budějovic vedoucí delegace, tajemník homelského oblastního výboru strany Alexej Kargin, ve svém hlášení pro ÚV KSB lakonicky konstatoval: *Otázky týkající se komplikované politické situace v Československu nebyly v besedách během návštěvy delegace v Jihočeském kraji řešeny.*¹⁹

Daleko napjatější situace panovala, když naopak jihočeská pětičlenná delegace pod vedením tajemníka krajského výboru strany Jana Duba navštívila v červenci 1968 Homel. O charakteru kontaktů mezi běloruskými a českými stranickými funkcionáři svědčí výměna otázek, ke které došlo již během prvního dne pobytu české delegace v Homelu. Češi se například ptali: 1. Jak je v SSSR zajištěna suverenita svazových republik a jaká je úloha ÚV KSSS při zajišťování autonomie komunistických stran svazových republik? 2. Jak je zajištěno zastoupení svazových republik v ústřední vládě a v ÚV KSSS? 3. Jaké je postavení inteligence ve vaší společnosti? 4. Jakou roli hraje Komsomol ve vzdělávání mladých lidí? 5. Jak probíhají hospodářské reformy v podnicích? Na druhé straně si běloruští pracovníci strany připravili následující otázky: 1. Jak hodnotíte prohlášení *Dva tisíce slov*? 2. Jaké jsou vzájemné vztahy základních stranických organizací Komunistické strany Československa se základními organizacemi jiných stran? 3. Proč hromadné sdělovací prostředky Československa poskytly své stránky a mikrofony pracovním protisocialistickým živlům a revizionistům? 4. Proč nebyla na stránkách československého tisku zveřejněna výzva aktivu československých Lidových milicí?²⁰ 5. Bylo prohlášení *Dva tisíce slov* projednáno v základních organizacích [KSČ] a pracovních kolektivech a jak bylo hodnoceno?²¹

V odpovědích na tyto otázky se členové české delegace snažili své hostitele přesvědčit, že situace v jejich zemi je normální a Komunistická strana Československa

17 Gorjačeje odobrenije. *Sovetskaja Belorussija*, 10. 8. 1968, s. 4.

18 Běloruská republiková pobočka Svazu sovětsko-československého přátelství byla založena v roce 1961.

19 *Nacionalnyj archiv Respubliki Belarus* (dále jen NARB), f. Centralnyj komitět Kommunističeskoj partii Belorussii (dále jen 4p), op. 62, d. 717, Informacija o razvitii družestvennych svjazej meždu Gomelskoj i Južno-Češskoj oblastjami za pervoje polugodije 1968 goda, 18. 7. 1968, s. 280.

20 Aktiv se konal 19. 6. 1968 na letišti v Praze-Ruzyni.

21 NARB, f. 4p, op. 62, d. 717, Informacija o prebyvanii partijnij delegacii Južno-Češskoj oblasti ČSSR v Gomelskoj oblasti, 25. 7. 1968, s. 282.

Alaksandr Hužalouski

drží otěže vlády pevně ve svých rukou a nehodlá je pustit. Tvrdili, že sovětský lid není dostatečně informován o práci směřující k nápravě chyb učiněných v minulosti a že o některých událostech sovětský tisk informuje negativně. Když J. Duba hovořil ke stranickému vedení Homelské oblasti, prohlásil: *Jsem synem dělníka, můj otec se stal obětí fašismu. Nemůžu pochopit, jak můžete takovým komunistům, jako jsem já, vyjadřovat nedůvěru, copak mohu zradit věc socialismu?*²²

V napjaté atmosféře léta 1968 dokonce i podobná emotivní argumentace představovala pro běloruské stranické funkcionáře důvod k obavám. Zpráva připravená homelským stranickým vedením pro ÚV KSB byla zakončena následujícími slovy: *Máme dojem, že česká delegace předtím, než odjela k nám, obdržela od ÚV KSČ velmi podrobnou instrukci. Přijela k nám zjistit, jaká nálada zde panuje a jaký je náš názor na události v jejich zemi, a snažila se uklidnit veřejnost a komunisty v tom smyslu, že v jejich zemi se nic vážného neděje.*²³

Hostitelská strana učinila pokus navázat vztahy s představiteli jihočeské delegace na neformální úrovni. V průběhu týdne od 17. do 23. července se na různých akcích podávalo 74 lahví koňaku a 32 lahví vína za celkovou částku 602 rublů. Nicméně se ukázalo, že na některé představitele bratrské země má alkohol opačný účinek. Po jedné takové pitce vedoucí jihočeského regionálního rozhlasu a televize Bedřich Hlinka *všemožně chválil prohlášení „Dva tisíce slov“ a jeho autory, kritizoval sovětské zřízení, říkal, že nenávidí socialismus, vykřikoval „Ať žije Císař!“, choval se v restauraci jako chuligán a za to všechno byl vypovězen ze země.*²⁴

Propagandistická podpora operace „Dunaj“

Politické vedení invaze sovětských vojsk do Československa převzal Bělorus Kirill Trofimovič Mazurov (5. 4. 1914 – 19. 12. 1989), který byl v roce 1968 členem politbyra ÚV KSSS a také prvním náměstkem předsedy Rady ministrů SSSR. Ve svém posledním rozhovoru vzpomínal, že *poslední týden před vstupem vojsk členové politbyra téměř nespali a nejezdili domů: podle zpráv se v Československu očekával kontrarevoluční převrat. Pobaltské a běloruské vojenské okruhy byly uvedeny do bojové pohotovosti 1. stupně. V noci z 20. na 21. srpna proběhla další schůze. Brežněv řekl: „Pošleme vojska...“ Bylo slyšet, jak si všichni hlasitě oddechli: nakonec bylo tedy jasné, co je potřeba udělat. Brežněv dodal: „Musíme poslat jednoho z nás do Prahy. Vojáci by tam mohli napáchat... Ať letí Mazurov.“ Generál Trofimov (pod tímto pseudonymem přijel Mazurov do Prahy), který soustředil ve svých rukách veškerou moc, podle vlastních slov považoval za svůj hlavní úkol předejít krveprolití.²⁵*

Lze předpokládat, že první tajemník ÚV KSB Pjotr Mironovič Mašerov zastával podobný postoj a nesdílel myšlenku L. I. Brežněva, že vojensko-silová akce je jediným prostředkem, jak překonat krizi v Československu. Prameny nám neumožňují jednoznačně se vyjádřit k postoji nejvyššího představitele republiky k Pražskému jaru. Styl vedení Pražského jara, „socialismus s lidskou tváří“, jehož sovětským zosobněním byl

22 Tamtéž, s. 285.

23 Tamtéž, s. 287.

24 NARB, f. 4p, op. 62, d. 718a, O prebyvanii v Gomelskoj oblasti delegacii Južno-Českogo obkoma KPČ, 19. 12. 1968, s. 194.

25 ŠINKAREV, Leonid: Eto bylo v Praze. *Izvestija*, 20. 8. 1989, s. 5.

Pražské jaro 1968 v zrcadle běloruské sovětské společnosti

právě Mašerov, dovoluje vyjádřit domněnku, že běloruský vůdce připouštěl možnou existenci československé cesty k socialismu.

Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa byla zahájena nová, promyšlená kampaň zahrnující organizování schůzí pracovních kolektivů, kde měli komunisté i bezpartijní veřejným hlasováním demonstrovat podporu vojenské operaci a přijmout rezoluce ve znění, které dostanou od stranických orgánů. Na této kampani se podílela vědecká a tvůrčí inteligence i rolníci v kolchozech. Tak byla zajištěna viditelná „celostátní podpora“ vstupu vojsk. Ti, kteří nesouhlasili, nehodlali riskovat a otevřeně vyjadřovat své postoje, za něž jim hrozilo vyloučení z komunistické strany, Komsomolu a ztráta zaměstnání.

Na shromáždění vědců Akademie věd (AV) BSSR 22. srpna se akademik Vitalij Serbenta odvolával na jednoho ze zakladatelů KSČ Bohumíra Šmerala, který hovořil o potřebě pomoci Čechům ze strany sovětského proletariátu. Ve stejném duchu vystoupili také ředitel Ústavu lingvistiky Michail Sudnik, ředitelka Ústavu dějin Nina Kamenská a další.²⁶ „Řádní kontrarevolučních pravicových antisocialistických sil působících v Československu“ způsobilo „pobouření a hněv“ v kolektivu vědců Ústavu jaderné energetiky AV BSSR.²⁷

Dne 24. srpna se konalo plenární zasedání Rady svazu filmových tvůrců BSSR, které schválilo návrh předsedy Výboru pro kinematografii Borise Pavljonka podpořit *poskytnutí nezbytné pomoci bratrským národům Československa v boji proti kontrarevoluci*.²⁸ Předseda Svazu umělců běloruské republiky Natan Voronov se obrátil na „určitou část československé inteligence“ s řečnickou otázkou: *Dnes bych rád položil těmto intelektuálům otázku ve stylu Maxima Gorkého: „S kým jdete, mistři kultury?“* Podpořili ho běloruští umělci nejstarší generace, malíři Oskar Mariks a Lev Lejtman.²⁹ Národní umělec SSSR, člen rady Svazu skladatelů BSSR Jevgenij Tikockij, zahájil své vystoupení na schůzi skladatelů poměrně klidně: *Pro mě, běloruského skladatele, je Československo mimo jiné zemí kouzelné hudby Dvořáka, Smetany, Fibicha, krásných lidových písní, země vysoké duchovní kultury*. Projev zakončil výzvou *nepřenechat nepříteli ani jedinou ideologickou pozici*.³⁰ Dne 27. srpna se konala společná schůze v klubu Svazu spisovatelů BSSR, kterou zahájil předseda rady svazu Ivan Šamjakin. Ve své řeči se osopil na síly „vnitřní a vnější reakce“, které se snažily „podrýt socialistické zřízení v Československu“. Podobným žalujícím patosem byla prodchnuta i vystoupení dalších spisovatelů.³¹ Šéfredaktor běloruské *Sovětské encyklopedie* akademik Pjotr Brovko ve svém dopise prvnímu tajemníkovi ÚV KSB Pjotru Mašerovi vyzval adresáta k posílení ideologické kontroly nad Svazem spisovatelů BSSR, protože *vidíme, k čemu vedlo rozvolnění organizace spisovatelů u Čechoslováků*.³²

26 BELTA: Sojuz bratskich narodov nepobedim. *Sovietskaja Bielorusija*, 27. 8. 1968, s. 1.

27 SALAMATOV, Ilja: Nam dorogo dělo svobody. *Sovietskaja Bielorusija*, 23. 8. 1968, s. 1.

28 Slova bielaruskich kিনিematografistau. *Litaratura i mastactva*, 27. 8. 1968, s. 1.

29 VORANAU, Natan: Daremnyja namaganni. Tamtéž.

30 CIKOCKI, Jaugen: Mesca na barykadach. Tamtéž.

31 U nas – lios adzin, adzin šliach. *Litaratura i mastactva*, 30. 8. 1968, s. 1.

32 NARB, f. 4p, op. 65, d. 164, Pismo Petrusja Brovki pervomu sekretarju CK KPB Pjotru Mironoviču Mašerovu, 9. 10. 1968, s. 94–95.

Alaksandr Hužalowski

O rozsahu propagandistické práce, která byla provedena v BSSR bezprostředně po vstupu spojeneckých vojsk do Československa, svědčí následující údaj. Jen v Homelské oblasti zorganizovalo více než sedm tisíc politruků v průmyslových a dopravních podnicích, na stavbách, v kolchozech a sovchozech besedy o „poskytnutí neodkladné pomoci Čechům a Slovákům“. Jeden z nich, který se zúčastnil osvobození Prahy v květnu 1945, strojník v podniku na zpracování rašeliny Bljuviniči Pavel Kuriljuk, hovořil o přátelství sovětských a československých vojáků v období boje proti fašismu.³³ Předseda homelské oblastní pobočky Svazu sovětsko-československého přátelství Makar Onipko mluvil o přátelství sovětského a československého národa a také přitom odkazoval na svou válečnou zkušenost: *V době války jsem velel v Homelské oblasti partyzánské brigádě, v níž bylo mnoho Čechů a Slováků; dosáhli mnoha bojových úspěchů, poráželi Hitlerovy fašisty, ty nejhorší nepřátele lidstva, někteří z nich padli smrtí hrdinů, naše přátelství bylo stvrzeno krví.*³⁴

Obyvatelka obce Žuravce ve Voložinském okrese Zinajda Litviněnková, která v roce 1944 působila jako partyzánská ve slovenských Tatrách, řekla korespondentovi listu *Sovietskaja Bielorusija*, který ji vyhledal: *V našem oddílu byli Rusové, Bělorusové, Gruzínci, Poláci, Češi a Slováci – různí lidé... A byli jsme přátelé, pomáhali jsme si, zachraňovali jsme jeden druhého. To prostě nelze vypovědět... A já věřím, že československý lid se neodchýlí od leninské pravdy. Československo je a bude socialistickou zemí, naším spojencem v boji za komunismus!*³⁵ Osvětové a propagandistické sdružení Znanije Běloruské SSR reagovalo na zahájení operace „Dunaj“ speciální brožurou, která měla pomoci lektorům vysvětlit „význam vojenské spolupráce socialistických států“.³⁶

Lze konstatovat, že tato propagandistická práce byla velmi efektivní. Na konci šedesátých let se sovětská vláda těšila u obyvatel BSSR již vysoké míře legitimacy, lidé přijali téměř všechny myšlenky a hodnoty, které jim předkládala propaganda. O nějakém organizovaném masovém protestu proti režimu nemohla být ani řeč. Obyvatelé BSSR, kteří si dobře pamatovali hrůzy nedávné války a německé okupace, reagovali na zintenzivňující se vojensko-vlasteneckou propagandu zvýšenou, a v západních oblastech dokonce dramatickou poptávkou po základním zboží, jako byla sůl, cukr, zápalky apod.³⁷

Před vstupem spojeneckých vojsk do Československa měl pro většinu obyvatel BSSR obraz nepřítel, který pronikl do této země, velmi neurčitě rysy. Jednalo se o jakési tajemné, „dovedně maskované antisocialistické síly“, které jednaly „s podporou světového imperialismu“. Po 21. srpnu získal obraz nepřítel v sovětských hromadných sdělovacích prostředcích postupně konkrétní obrysy. Byla jím zejména Spolková republika Německo (SRN), kterou zosobňoval ministr zahraničí Willy Brandt, jenž označil události Pražského jara za historické, revanšistická organizace Svazu sudetských Němců, která si činila nároky na části území ČSSR, a obchodní zastoupení

33 U imja sacyjalizma i miru. *Zviazda*, 23. 8. 1968, s. 1.

34 ONIPKO, Makar: Naša družba něrušima. *Sovietskaja Bielorusija*, 30. 8. 1968, s. 3.

35 LUCKEVIČ, Ignatij: Na krutych perevalach. *Sovietskaja Bielorusija*, 7. 9. 1968, s. 4.

36 BEJDIN, Ivan – CYGANOV, Aleksandr: *Vooružennyje síly socialističeskich gosudarstv – zalog bezopasnosti narodov*. Pravlenije obščestva „Znanije“ Belorusskoj SSR, Minsk 1968.

37 *Dokumenty Nacionalnogo archiva Respubliki Belarusa o Čechoslovackom krizise 1968 goda*, s. 34.

Pražské jaro 1968 v zrcadle běloruské sovětské společnosti

SRN v Praze, jež se proměnilo ve „špionážní podvratné centrum“. Brzy se také ukázalo, že ČSSR byla místem, kde si své „hnízd“ s pomocí jugoslávských příznivců místních reakcionářů vytvořila CIA.

Pozornost obyvatel hlavního města sovětského Běloruska měl od znepokojivých událostí v Československu odlákat Všesvazový festival estrádního umění, který byl v Minsku zahájen 21. srpna 1968 a byl věnován 50. výročí založení BSSR a Komunistické strany Běloruska. V den, kdy do ÚV KSČ v Praze napochodovali sověští okupanti, tančil v nabitém minském Paláci odborových svazů Machmud Esambajev, své triky tu předváděl Artom Akopjan a hrál zde Rajmond Pauls.

Protesty proti okupaci

Navzdory veškerému úsilí vedení komunistické strany o to, aby se v běloruské společnosti vytvořil negativní obraz Pražského jara, a snaze ospravedlnit legitimitu vojenské invaze, se někteří její představitelé styděli za svou zemi, negativně hodnotili činnost vlády a snažili se od ní distancovat. Hlasy těch, kteří s děním nesouhlasili a kteří pocházeli z různých společenských vrstev, zaznívaly v Minsku i v dalších městech.

Jeden z nich patřil nejznámějšímu běloruskému disidentovi, dělníkovi z Babrjuška Michailu Kukobakovi. Bezprostředně po zahájení operace „Dunaj“ zaslal dopis na československý konzulát, v němž protestoval proti invazi sovětské armády do této země. Když byl koncem srpna 1968 předvolán na vojenský komisariát, řekl jeho zaměstnancům: *Když vás napadne poslat mě do Československa, otočím zbraň proti vám, proti okupantům, a postavím se na stranu lidu.*³⁸ Za tento veřejný protest a také za odmítnutí zúčastnit se voleb, vystoupení na obranu lidských práv a odsouzení rusifikace byl Kukobaka v letech 1969–1976 zavřený ve zvláštní psychiatrické léčebně a dalších devět let (1979–1988) strávil ve vězení. Psychiatrická léčebna jako „lék“ na odlišné názory byla použita také v případě absolventa Fakulty historie Běloruské státní univerzity Anatolije Sidoreviče. V srpnu 1968, již po propuštění z redakce novin *Sovietskoje Polesie* pro protisovětská vyjádření, se Sidorevič otevřeně postavil proti obsazení Československa sovětskými vojsky. Když v září 1968 onemocněl zápalom plic, byl tento dvacetiletý chlapec podvodem umístěn na psychiatrické oddělení 2. kliniky v Minsku, kde u něho diagnostikovali schizofrenii. Od té doby byl pod dohledem psychiatrů a KGB.³⁹

Na konci roku 1968 byl za otevřené vystoupení proti cenzuře a vojenskému zásahu do záležitostí ČSSR na společné stranické schůzi tvůrčích svazů BSSR vyloučen ze strany a propuštěn z práce básník, překladatel, literární kritik a spolupracovník časopisu *Nieman* Fedor Jefimov.⁴⁰

Vynikající běloruský a ruský filozof, akademik Vjačeslav Stěpin, který po absolvování Fakulty historie Běloruské státní univerzity v roce 1968 přednášel na Běloruském polytechnickém institutu, na tyto dny v jednom ze svých rozhovorů vzpomínal takto:

38 *Ljudi avgusta 1968...* – viz <http://www.polit.ru/article/2008/09/02/people68> (citováno k 9. 4. 2019).

39 DZJARNOVIČ, Aleg: *Nonkanfarmizm u Belarusi: 1953–1985. Davednik*, díl 1. Athenaeum, Minsk 2004, s. 169.

40 Tamtéž, s. 194.

Alaksandr Hužalowski

*Smyslem čes[koslovens]kých událostí bylo v prvé řadě to, že socialismus by měl mít lidskou, a ne úřednickou tvář, a to jsem říkal, takto jsem agitoval, mluvil jsem o tom, jací jsou brdinové, [...] že revoluce u nás byla předčasná, industrializace byla prováděna metodami otrocké práce, a proto má u nás socialismus nelidskou tvář a tak dále, [...] podepsal jsem nejrůznější dopisy. Stěpin se brzy dostal do hledáčku KGB, poté byl vyloučen ze strany, propuštěn z práce a z edičního plánu Akademie věd BSSR byl stažen rukopis jeho knihy *Metodologie moderní fyziky*, který napsal společně s Lvem Tomilčikem. O dalším osudu mladého vědce rozhodla návštěva P. M. Mašerova v Polytechnickém institutu, během níž se jeho vedení obrátilo na vedoucího představitel republiky s žádostí, aby byl na jeho vlastní odpovědnost Stěpin znovu přijat. Mašerov souhlasil. Ovšem tajná policie až do začátku perestrojky odmítala udělit Vjačeslavu Stěpinovi povolení vycestovat ze SSSR.⁴¹*

V létě 1968 novinář listu *Sovietskaja Bielorusija* Vladimir Begun, který byl čerstvě doporučen pro práci na oddělení propagandy a agitace ÚV KSB, údajně s *využitím zahraničních informací obdivoval aktivity Dubčeka a dalších, díky nimž došlo k rehabilitaci všech obětí represí, zrušení cenzury a oslabení úlohy strany*. Po 21. srpnu otevřeně v redakci hovořil o tom, že *nebylo nutné posílat vojsko, Češi [a Slováci] by i bez nás obnovili pořádek, není třeba zasahovat do zdravého procesu v Československu*. Brzy se v Minsku rozšířily zvěsti o statečném novináři, který odsoudil potlačení Pražského jara, a V. Begun byl z redakce propuštěn.⁴²

Existují kusé informace o dalších protestních akcích obyvatel BSSR ze srpna 1968. V noci na 22. srpna 1968 se v Minsku na náměstí Svobody, v parku básníka a spisovatele Janka Kupaly, na ulici Internacjonalnaja, stejně jako v zadní části pódia na Centrálním náměstí objevily ručně psané letáky s následujícím textem: *Komunisté-imperialisté, odejděte z Prahy. Jejich dnešní svoboda je naší zítřejší svobodou. Zbraní neostalinistů je lež*. Dne 24. srpna našli mnozí obyvatelé Minsku ve svých poštovních schránkách letáky vyzývající k ukončení agrese. Mezi těmi, kdo veřejně odsoudili sovětskou okupaci Československa, byl inženýr PMK (mobilní mechanizované kolony) č. 1 Generálního ředitelství energetiky a elektrifikace Svazu ministrů BSSR A. Grinberg, technolog Mogilevského metalurgického závodu V. Maksimenko, hodinářský mistr Brestského závodu služeb F. Šidlovskij nebo dělník nábytkářského závodu ve Vilejce I. Pirožnikov.⁴³

Ve svém dopise prvnímu tajemníkovi ÚV KSB Pjotru Mašerovovi, který byl adresátovi doručen v druhé polovině srpna 1969, napsal vedoucí oddělení propagandy listu *Sovietskaja Bielorusija* Viktor Baruško: *Jednotliví komunisté, kteří za námi přišli do redakce, v průběhu besed prokázali neporozumění událostem v Československu. Jeden historik například tvrdil, že členové ÚV KSČ a vlády ČSSR nikdy nepozvali vojska na své území, že se jedná o smyšlenku nutnou k opravdlnění našich činů. Dále poznamenal, že máme podporu pouze těch stran, které jsou na nás závislé, a že mnozí s naší akcí nesouhlasí. Dokonce i [bývalý*

41 O neobchodnosti fundamentalnych nauk, osoboj roli filosofii i socializme s „čelovečeskym licom“. Beseda Vladimira Budanova s Vjačeslavom Stěpinym – viz <http://oralhistory.ru/talks/stepin2.pdf> (citováno k 9. 4. 2019).

42 NARB, f. 4p, op. 65, d. 165, Pismo zavedujuščego otdělom redakcii gazeta „Sovietskaja Bielorusija“ Viktora Fomiča Boruško pervomu sekretarju CK KP B Pjotru Mironoviču Mašerovu, 14. 8. 1969, s. 59.

43 *Dokumenty Nacionalnogo archiva Respubliki Belarus o Čechoslovackom krizise 1968 goda*, s. 31–33 a 42.

Pražské jaro 1968 v zrcadle běloruské sovětské společnosti

první tajemník strany] *Novotný přišel na plenární zasedání ÚV KSČ a odsoudil nás. Další besedující, novinář, vyjádřil názor, že kdyby žil Stalin, nedopustil by to a my bychom nemuseli posílat vojáky do Československa. My jsme je poslali a nyní je mnoho lidí nespokojených. Jeden právník také řekl, že zjevně nebylo nutné posílat vojáky. Přitom se odvolával na svého známého plukovníka, který přijel z Československa a řekl, že [tamní] lid k nám má špatný vztah. I u nás v redakci se našel člověk s takovým názorem. Možná je u nás více takových lidí. Domníváme se, že všichni tito lidé mají k dispozici informace, které jsou vůči nám nepřátelské, anebo mají zprávy z nespolehlivých zdrojů.*⁴⁴

Alternativní zdroje informací

Ve skutečnosti oficiální propagandistické akce a hromadné sdělovací prostředky nebyly pro Bělorusy jediným zdrojem informací o Pražském jaru. Mnoho obyvatel BSSR sledovalo události v Československu prostřednictvím vysílání západních rozhlasových stanic – Hlasu Ameriky, BBC, Deutsche Welle a „zaryté antisovětské“ stanice Svoboda. Tyto aktivity obyvatel BSSR – především inteligence a mládeže – vedly k vydání článku v novinách *Sovietskaja Bielorusija*, jehož autor v prvé řadě tvrdil, že události v Československu byly do značné míry inspirovány rozhlasovou propagandou. *Jeden dobrý rozhlasový vysílač je nyní více než jedna atomová ponorka*, varoval sovětské občany, kteří naslouchali nepřátelským hlasům, a psal: *Když náhodou posluchači uslyší v éteru hlas neznámého hlasatele, obvykle netuší, kolik práce stojí za tím, aby si získal jejich pozornost a ovlivnil jejich psychiku.*⁴⁵

Právě díky „nepřátelským hlasům“ se volnomyšlenkáři z Hrodna té doby – spisovatelé Vasil Bykav, Alexej Karpjuk a Boris Klejn – dozvěděli o vstupu vojsk do Československa. Bykav popsal tyto srpnové dny následujícím způsobem: *Ráno jsem se jako vždy vypravil do redakce [Hrodenské pravdy] a na lávce přes železnici jsem potkal Klejnu. Boris mi připadal neobvykle tichý, na něco se soustředil a jenom zavrčel: „Tak co, slyšel jste to? Tanky jsou v Praze...“ To mě samozřejmě ohromilo. Okamžitě jsem pochopil důvod hluku, který mi bránil v noci spát – na ulicích se něco dělo, projížděly po nich kolony vozů, byly slyšet něčí hlasy, v průchodech bouchaly dveře a venku někdo běhal. Ukázalo se, že proběhla mobilizace, jako do války. Na pomoc přednímu voji, který vstoupil do Československa, se na základně v oblasti Hrodno připravovala záložní armáda. Svolávali rezervisty, mobilizovali dopravu a formovali oddíly na předměstích ve vojenských městečkách. Jak se později ukázalo, telefony městské sítě byly odpoledne odpojeny. Klejn a já jsme šli za Karpjukem. Už při příchodu k Domu-muzeu Ožeško⁴⁶, kde obvykle Karpjuk pracoval, jsme na celou ulici slyšeli vysílání BBC, kde se hovořilo o tom, že sovětská vojska okupují Prahu. Na ulici bylo poměrně málo chodců, někteří se zastavili a poslouchali, většina jich někam spěchala.*⁴⁷

44 NARB, f. 4p. op. 65. d. 165, Pismo zavedujícího oddělení redakci gazeta „Sovietskaja Bielorusija“ Viktora Fomiča Boruško prvomu sekretarju CK KPB Pjotru Mironoviču Mašerovu, 14. 8. 1969, s. 44–45.

45 ANDREJEVIČ, A.: *Mutnyje volny. Sovietskaja Bielorusija*, 30. 10. 1968, s. 3.

46 Dům, v němž žila známá běloruská spisovatelka Eliza Ožeško (1841–1910).

47 BYKAU, Vasil: *Dougaja daroga dadomu*. GA BT „Kniga“, Minsk 2003, s. 197.

Alaksandr Hužalowski

Alternativní oficiální informace o tom, co se děje v Československu, získávali obyvatelé BSSR také prostřednictvím přímého kontaktu se západními turisty. Například v září 1968 zadrželi celníci v Brestu G. I. Hansena, který přijel se studentskou turistickou skupinou ze západoněmeckého Flensburgu. Ve dvojitěm dně jeho kufru objevili knihu Milovana Djilase *Nová třída* a materiály z německých periodik týkající se událostí v Československu. Když se Hansena zeptali, proč to všechno veze do SSSR, student nevině vysvětlil, že *ho ovládla nezadržitelná touha očernit za každou cenu socialistické zřízení*.⁴⁸

Nemenší zájem o československé události, podle slov průvodce, projevili také členové další studentské skupiny, která v té době přijela do Minsku ze SRN. Konkrétně uvedli, že *Češi se přibližují západním zemím, vylepšují práci tisku, rozhlasu, televize a tím získávají více demokratických práv než občané jiných socialistických zemí*.⁴⁹ Turisté z Horního Bavorska projíždějící přes BSSR se k událostem v ČSSR vyjadřovali takto: *Vzhledem k tomu, že tam jsou sovětská vojska, je SSSR stejně imperialistický stát jako USA; studenti, nejpřemýšlivější část obyvatelstva, vystupují proti komunismu, za demokratické svobody a SRN se nevmešuje do vnitřních záležitostí ČSSR a nároky sudetských Němců jsou jen tvrzením malé skupiny zástupců starší generace, která brzy vymře*.⁵⁰ Na rozdíl od západoněmeckých turistů hosté z NDR, kteří navštívili Minsk na konci srpna 1968, vyjádřili jednomyslnou podporu politice svého i sovětského vedení. Například 25. srpna uspořádala skupina východoněmeckých železničářů, kteří byli na návštěvě v Minsku, setkání, na kterém byla přijata rezoluce na podporu všech opatření přijatých vládami socialistických zemí vůči Československu.⁵¹

V roce 1968 se téma Československa objevovalo v rozhovorech turistů, kteří přijížděli do Minska z jiných zemí. Například skupina turistů z USA během exkurze po Minsku neskrývala svůj negativní postoj ke komunismu, žádali průvodkyni a tlumočnici Ustinovou, aby jim ukázala „městské slumy“, a o Československu, kde byli před příjezdem k nám, *mluvili dobře*.⁵² Americký literát a svými politickými názory socialista Bagbit⁵³ řekl při pobytu v Minsku v září 1968 překladateli, že vstupem svých vojsk do ČSSR vlády pěti zemí *poškodily svou pověst*.⁵⁴ Francouzský doktor ekonomie Jemdier⁵⁵ řekl v září svému běloruskému průvodci, že *po událostech v Československu se zhoršil vztah Francouzů k sovětskému lidu a místo 40 lidí, kteří měli v tomto autobuse přijet do SSSR, jich přijelo jen 17, což je důsledek událostí v ČSSR*.⁵⁶

48 PAVLOVSKIJ, Nikolaj: Vojaž s tajnikom. *Sovietskaja Bielorusšija*, 8. 9. 1968, s. 4.

49 NARB, f. 4p, op. 62, d. 718a, Informacija ob inostrannych turistach, nachodivšichsja v BSSR v ijuně-ijule 1968 g., 22. 8. 1968, s. 35; tamtéž, Informacija ob inostrannych turistach, nachodivšichsja v BSSR v avgustě 1968 g., 27. 9. 1968, s. 35.

50 NARB, f. 4p, d. 62, d. 718a, Informacija ob inostrannych turistach, nachodivšichsja v BSSR v avgustě 1968 g., 27. 9. 1968, s. 68.

51 Tamtéž, s. 67.

52 NARB, f. 4p, op. 62, d. 718a, Informacija ob inostrannych turistach, nachodivšichsja v BSSR v ijuně-ijule 1968 g., 22. 8. 1968, s. 34.

53 Autorovi se nepodařilo zjistit, o koho šlo. V originále je psán „Бегбит“.

54 NARB, f. 4p, op. 62, d. 718a, Informacija ob inostrannych turistach, nachodivšichsja v BSSR v sen-tjabre 1968 g., 18. 10. 1968, s. 85.

55 Autorovi se nepodařilo zjistit, o koho šlo. V originále je psán „Жемдье“.

56 NARB, f. 4p, op. 62, d. 718a, Informacija ob inostrannych turistach, nachodivšichsja v BSSR v sen-tjabre 1968 g., 18. 10. 1968, s. 88.

Pražské jaro 1968 v zrcadle běloruské sovětské společnosti

Také běloruští turisté, kteří se na podzim 1968 rozhodli vycestovat do zahraničí, se setkávali s nepřátelskými postoji okolí. Stranické vedení o tom informoval tajemník Běloruského republikového svazu odborových svazů pro mezinárodní spolupráci A. Obuchovič. Konkrétně uvedl, že pro 700 běloruských turistů, kteří vycestovali v září až říjnu na cesty organizované odborovými svazy, byla situace nejhorší v Anglii, Francii, Itálii a Rumunsku. Obzvláště nepřátelské bylo přijetí turistů z BSSR v Itálii, kde komunistická strana odsoudila vstup sovětských vojsk do ČSSR. Z důvodu invaze byly odloženy a zkráceny Dny BSSR v Rakousku (probíhaly od 26. listopadu do 6. prosince 1968). Nepříjemným překvapením bylo pro běloruské stranické vedení to, že proti organizaci dní se vyslovilo vedení Komunistické strany Rakouska a Svazu rakousko-sovětského přátelství.⁵⁷ Dne 21. září 1968 běloruský Svaz přátelství a kulturních styků se zahraničními státy obdržel dopis od členů pobočky Svazu sovětsko-belgického přátelství v Charleroi, kde bylo uvedeno, že *v současné době musíme omezit naši činnost v souvislosti s rozsáhlou mediální kampaní na protest proti vstupu vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy do Československa*.⁵⁸

Aktivizace diplomacie

Jedním z nejobtížnějších úkolů v zahraniční politice běloruského vedení po 21. srpnu 1968 byla normalizace vzájemných vztahů s Československem na úrovni regionálních vedoucích reprezentantů a také prostřednictvím „lidové diplomacie“. Když začátkem září zaslalo stranické vedení Homelské oblasti své pozvání kolegům z jihočeského krajského výboru KSČ u příležitosti 51. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, obdrželo chladné odmítnutí s odkazem na pracovní zaneprázdněnost. Podobnou odpověď dostalo z Českých Budějovic i vedení homelské oblastní pobočky Svazu sovětsko-československého přátelství.⁵⁹

Nelehký úkol čekal tlumočníci minské pobočky Inturistu Lysenkovou, která měla 21. října 1968 na starost skupinu z Prahy. Turisté, mezi nimiž byli pouze tři Češi (zbytek tvořili Slováci), negativně hodnotili politiku sovětského vedení vůči své zemi. Konkrétně řekli: *Vaše vojska k nám nikdo nezval. To je výmysl vaší vlády. Vojáci ani nevěděli, kam přijeli. Mnoho z nich si myslelo, že jsou v západním Německu. Ale vaši kluci jsou skvělí. Mnozí pochopili, co se děje. Vráťte se a řeknou vám, jakou u nás našli „kontrarevoluci“.* – *Ano, měli jsme podzemní organizace. A kdo by řekl lidem, co se děje v zemi? Rozhlasová stanice Vltava? Ta pracovala pro Sovětský svaz.* – *V padesátých letech u nás bylo zatčeno mnoho lidí, což je vina hlavně vašich stalinských pracovníků.* – *Příliš věříte svým novinám, propagandě, všechno vám to přijde správné a Historie ukáže, že jste se pletli.*⁶⁰

57 NARB, f. 4p, op. 47, d. 577, Soobščenije Belorusskogo obščestva družby i kulturnoj svjazi s zarubežnymi stranami pervomu sekretarju CK KPB P. M. Mašerovu „O dnjach Belorussii v Avstrii“, 13. 12. 1968, s. 125.

58 Tamtéž, Pismo rukovoditelje otdělenija Obščestva belgijsko-sovetskoj družby v Šarlerua Ljusjena i Marii Gonja-Garoch v prezidium Obščestva belgijsko-sovetskoj družby, 21. 9. 1968, s. 115.

59 NARB, f. 4p, op. 62, d. 718a, Pismo sekretarja Gomelskogo obkoma partii V. Laškeviča v CK KPB, 11. 11. 1968, s. 111–113.

60 Tamtéž, Informacija ob inostrannych turistach, nachodivšichsja v BSSR v oktjabre-nojabre 1968 g., 23. 11. 1968, s. 203–204.

Alaksandr Hužalouski

Normalizaci sovětsko-československých vztahů mělo napomoci unesení ÚV KSSS z 12. listopadu 1968 k oslavám 25. výročí Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Sovětským svazem a Československem. Běloruské vedení komunistické strany na to odpovědělo tím, že znovu pozvalo funkcionáře jihočeského krajského výboru KSČ do Homelu. Pozvání bylo tentokrát přijato. Češi se seznámili s prací předních průmyslových podniků a kolchozů v oblasti a zúčastnili se slavnostního setkání pracovníků z Homelu, které se konalo 12. prosince. Oslavy prý nicméně narušila neochota českých stranických pracovníků přiznat své chyby.

První tajemník homelského oblastního výboru Valentin Jazykovič informoval ÚV KSB: *Po besedách s celou delegací a jejími jednotlivými členy jsme dospěli k závěru, že situace v Jihočeském kraji je i nadále složitá. Jednotliví členové delegace a především první tajemník krajského výboru Jan Duba při hodnocení politické situace v Československu stále zastávají své pomýlené názory. Neustále opakovali, že jim nerozumíme, nechceme pochopit specifické podmínky budování socialismu v Československu, že v jejich zemi žádné kontrarevoluční síly nejsou. [...] Členové delegace, zejména Jan Duba a vedoucí prvního oddělení krajského výboru Václav Gargula, několikrát zopakovali, že vstup vojsk do Československa je okupace jejich země, že československý lid nikdy nepochopí nutnost tohoto kroku, že 21. srpen 1968 se zapíše do dějin KSSS černým písmem, že vstup vojsk zkomplikoval práci KSČ a že je pro ně nyní velmi obtížné hovořit s pracujícími, inteligencí a mládeží. Jsme toho názoru, že takoví vůdci budou stěží schopni vést boj zdravých sil v krajské stranické organizaci proti antisocialistickým, kontrarevolučním a revizionistickým silám v Jihočeském kraji.*⁶¹

Je nutno poznamenat, že funkcionáři okresních výborů Svazu československo-sovětského přátelství, kteří přicestovali společně se stranickými vedoucími činiteli Jihočeského kraje, nebyli v hodnocení sovětského vměšování do vnitřních záležitostí své země tak kategoričtí. Například občan Československa ruského původu A. Popov odsoudil nečinnost Československého svazu mládeže, rozpuštění pionýrských organizací a vyjádřil obavy, že po návratu domů by mohl být pronásledován. Poslanec Národního shromáždění ČSSR František Bubník ve svém projevu podpořil vstup vojsk a odsoudil chování československé mládeže.⁶²

Ve snaze neutralizovat negativní výsledek vstupu sovětských vojsk do ČSSR se běloruští straničtí ideologové i nadále odvolávali na události 2. světové války. Dne 16. listopadu 1968 se tak ve městě Jelsk konal večer věnovaný 25. výročí úmrtí účastníka partyzánského hnutí na území Běloruska, hrdiny Sovětského svazu Jána Nálepky. Na pokyn Pjotra Mašerova o této události zevrubně informoval tisk a rozhlas.⁶³

Nemenší naděje byly vkládány do vytváření neformálních kontaktů a hledání kompromisu v uvolněné atmosféře. Celkem bylo na přijetí pěti československých delegací, složených z 22 osob, v Homelské oblasti od prosince 1968 do července 1969 vydáno 8 020 rublů, z toho 4 594 rublů stálo jídlo a recepce. Hosté také dostávali drahé

61 Tamtéž, O prebyvanii v Gomelskoj oblasti delegacii Južno-Češskogo obkoma KPČ, 19. 12. 1968, s. 192 a 196.

62 Tamtéž, O prebyvanii v Gomelskoj oblasti delegacij Sojuza čechoslovacko-sovetskoj družby iz gorodov i rajonov Južno-Češskoj oblasti, 26. 12. 1968, s. 210–219.

63 NARB, f. 4p, op. 47, d. 577, Dokladnaja zapiska zamestitelja zavedujuščego otdělom propagandy i agitacii CK KPB Semena Pucileva sekretarju CK KPB P. M. Mašerovu, 14. 11. 1968, s. 120–124.

Pražské jaro 1968 v zrcadle běloruské sovětské společnosti

dary. Celkem si s sebou delegace odvezly 15 náramkových hodinek a 8 stolních hodin, 28 kufrů, 3 holicí strojky, tranzistorový přijímač značky Selga, fotoaparát značky Kyjev, projektor značky Luč atd. Kromě toho dostali jako kapesné 1 150 rublů.⁶⁴

Povolávání vojáků v záloze

V předvečer vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa začaly v létě 1968 v SSSR vojenské jednotky povolávat záložníky. Přesný počet osob povolaných ze záloh z území BSSR a vyslaných do Československa není znám.

Na IX. plenárním zasedání ÚV KSB 19. listopadu 1968 první tajemník minského městského výboru Vasilij Šarapov hovořil o *mnoha obyvatelích Minsku, kteří opustili svá pracovní místa a na vyzvání vojenských komisariátů se stali vojáky a důstojníky*. Z jediného minského automobilového závodu bylo do armády povoláno 986 lidí.⁶⁵ Tajemník oblastního výboru strany v Hrodnu Grigorij Fomičev uvedl, že *na výzvu strany se tisíce obyvatel Hrodna, včetně více než 1 200 komunistů, postavily pod válečný prapor*. Významnou část záložníků zde tvořili pracující závodu na výrobu automobilových součástek Avtozapčasť a závodu produkujícího dusíkatá hnojiva.⁶⁶ Generálmajor Vladimir Grekov, náčelník Politického vedení Běloruského vojenského okruhu, který si vzal slovo po Grigoriji Fomičevovi, informoval o zhruba 2 500 rodinách záložníků v Minské oblasti, kterým byla poskytnuta materiální pomoc.⁶⁷

Perspektiva odchodu se zbraní v ruce do „vzporného Československa“ nepřidala mnoha mladým mužům ani jejich blízkým na optimismu. Vladimir Grekov oznámil delegátům IX. plenárního zasedání, že *v oblasti Hrodno bylo z důvodu vyhýbání se odvodu odsouzeno k nápravným pracím šest lidí [...] a v Minské oblasti bylo odhaleno 20 lidí, kteří se úmyslně vyhýbali odvodu*.⁶⁸ Elektrikář z Volkovyska, podporučík ženista v záloze Nikolaj Kravčuk, řekl na vojenském komisariátu: *Já už jsem si svou službu odsloužil. Vy mě očividně považujete za hlupáka, který má sloužit znovu. Zákony mě nestrašíte, neznám je a znát je nechci. Týkájí se vás, armády, a já chci studovat*. Občan Hrodna Fišer/Fischer⁶⁹, který studoval na Fyzikální fakultě Leningradské univerzity, řekl odvodové komisi: *Monopolisté a imperialisté nemají vinu na tom, že je válka, vina je na straně armády. Všechny vojáky by měli odvézt na pustý ostrov a všem válkám by byl konec. Z osmi lékařů, kteří byli povoláni k oblastní odvodové komisi v Hrodnu, pouze jediný pediatr z nemocnice v Koreliči, G. Jevtuch, uvedl, že je připraven odjet do Československa*.⁷⁰ Zaměstnanec závodu na výrobu superfosfátu v Homelu Timošenko prohlásil: *To je strašné. Syn je v armádě. Jen aby nezačala válka*. Zaměstnankyně závodu na výrobu zrcadel v Homelu Ševčenkova ho podpořila: *V Československu probíhá skutečná válka. Je tam můj syn, naše tam bijí, a vy*

64 NARB, f. 4p, op. 65, d. 167, Dokladnaja zapiska zavedujuščego otdělom organizacionno-partijnogo raboty CK KPB sekretarju CK KPB P. M. Mašerovu, 18. 11. 1969, s. 143–144.

65 NARB, f. 4p, op. 20, d. 465, Stenogramma IX. plenuma CK KPB, 19. 11. 1968, s. 99–100.

66 Tamtéž, s. 121.

67 Tamtéž, s. 115.

68 Tamtéž.

69 V originále je psán „Фишер“.

70 NARB, f. 4p, op. 20, d. 471, Stenogramma XI. plenuma CK KPB, 30. 6. 1968, s. 43.

Alaksandr Hužalouski

to před námi tajíte.⁷¹ Obavy obyvatelstva BSSR ještě posilovaly příběhy vojáků, kteří se z Československa vraceli a vyprávěli o „nepřátelském postoji vůči nim“.⁷²

Generál Grekov také hovořil o špatné disciplíně záložníků – bez dovolení opouštěli své jednotky a pořádali pitky. Učitel z Volkovyska, nadporučík v záloze Poliščuk, dezertoval od svého pluku a vyrazil na turistický zájezd. Morálku ze zálohy povolaných Bělorusů měl podle politického vedení okruhu pozvednout čin velitele tanku brestské gardové tankové jednotky seržanta Edmundase Auglise, který v okrese Kutná Hora vyjel ze zatáčky do davu žen a dětí, který mu zablokoval cestu, prudce strhl tank, spadl ze srázu a zabil se.⁷³

Někteří Bělorusové, kteří sloužili v sovětském vojenském kontingentu v Československu, vyjadřovali své opoziční názory nahlas. V září 1969 se v Československu po absolvování fakulty žurnalistiky Vysoké vojenské a politické školy ve Lvově ocitl běloruský básník a překladatel Sergej Poniznik. Pracoval v Milovicích v divizních novinách a setkal se s řadou českých spisovatelů a učitelů, včetně bělorusisty profesora Václava Židlického (nyní čestného profesora Běloruské státní univerzity). Uvědomil si nezákonnost pobytu sovětských vojsk v Československu a v roce 1970 veřejně požádal české intelektuály o odpuštění za okupaci jejich vlasti. Poté se Poniznik dostal do hledáčku zpravodajských služeb, v roce 1976 byl vyloučen z komunistické strany a následující rok propuštěn z práce.⁷⁴

Závěr

Lze předpokládat, že vlivem československých událostí došlo v běloruské sovětské společnosti k nárůstu protestních nálad. Konkrétně byli lidé nespokojeni se sovětskou podobou státního zřízení, které sloužilo jen jako zástěrka nekontrolované moci stranické nomenklatury. V únoru 1969 tak byl v předvečer voleb zástupců zaměstnanců vitebské čokoládovny Krasnyj Oktábr do místních sovětů vyvěšen leták vyhrožující komunistům a vyzývající k pálení členských průkazů Komsomolu. V den voleb 16. března 1969 se v některých volebních místnostech našly hlasovací lístky s texty: *Odvolat zvýšení cen potravin, Neexistují volby, vše je jen formalita* a v domě zdravotnické výchovy ve Vitebsku vyvěsily neznámé osoby portrét Mao Ce-tunga s textem oslavujícím jeho politiku.⁷⁵

Běloruská společnost zbavená zdrojů objektivních informací a držená v zajetí stalinských dogmat tedy ve své většině reagovala na události Pražského jara pasivně. Mítinky a schůze pořádané stranickým vedením v podnicích a organizacích BSSR na podporu vstupu sovětských vojsk do Československa lze sotva vnímat jako skutečný projev „hlasu lidu“. Jistá část inteligence se styděla za svou domovinu, která

71 *Dokumenty Nacionalnogo archiva Respubliki Belarus o Ćechoslovackom krizise 1968 goda*, s. 31 a 42.

72 Tamtéž, s. 125.

73 NARB, f. 4p, op. 20, d. 465, Stenogramma IX. plenuma CK KPB, 19. 11. 1968, s. 115 a 117. E. Auglis zemřel 22. 8. 1968 (z neznámé příčiny) jako velitel jednoho z tanků 295. gardového motostřeleckého pluku 15. gardové tankové divize (velitelství Brest). Ta měla operovat na Slovensku, takže jeho smrt na Kutnohorsku je přinejmenším sporná. Stejný příběh bez určení místa (... asi šedesát kilometrů před Prahou...) a s velitelem tanku, staršinou Andrejevem (dva vojáci zemřeli, dva utrpěli zranění), lze nalézt

Pražské jaro 1968 v zrcadle běloruské sovětské společnosti

použila vojenskou sílu vůči bratrskému slovanskému státu, jehož jediná „vina“ spočívala v touze dodat socialismu lidskou tvář. Ale neriskovala a nevyjadřovala svůj pocit mimo zdi kuchyní svých paneláků – chruščovek. Tisíce běloruských záložníků, kteří byli odtrženi od svých rodin a posláni do Československa, neměly z nastalé situace radost. Hlasy těch, kteří otevřeně vyjadřovali svůj nesouhlas s politikou sovětského vedení, však bylo sotva slyšet. O to cennější je pro nás každý důkaz projevu občanské odvahy v podmínkách totalitního režimu.

Mítink na podporu vstupu sovětských vojsk do Československa v minském závodě na výrobu hodinek

Zdroj: *Sovietskaja Bielorusija*, 24. 8. 1968, s. 1

Shromáždění zaměstnanců minského závodu na výrobu automatických linek na podporu „bratrské pomoci“ Československu. Hovoří zámečnick-seřizovač A. I. Grigorjan (vlevo).

Zdroj: *Čyrvonaja zmiena*, 24. 8. 1968, s. 1

in PAZDERKA, Josef (ed.): *Invaze 1968. Ruský pohled*. ÚSTR – Torst, Praha 2011, kapitola *Zachránili jsme svět před třetí světovou válkou. Rozhovor [J. Pazderky] s generálem Pavlem Kosenkem*, s. 31. K této hojně tradované události došlo 21. 8. okolo 4.00 hod., kdy posádka tanku z 64. motostřeleckého pluku 35. motostřelecké divize havarovala v Horní Polici (okr. Česká Lípa) a tři její členové zemřeli. V cestě jim nikdo nestál, šlo o dopravní nehodu bez vnějšího zavinění. Viz POVOLNÝ, Daniel: *Operace Dunaj. Krvavá odpověď Varšavské smlouvy na pražské jaro 1968*. Academia, Praha 2018, s. 357–358.

74 DZJARNOVIČ, Aleg: *Nonkanfarmizm u Bielarusi: 1953–1985. Davednik*, díl 1, s. 145.

75 NARB, f. 4p, op. 47, d. 591, Informacija sekretarja Vitěbskogo obkoma KPB S. Kovalenko „O moralno-političeskoj obstanovke v Vitěbskoj oblasti“ dlja otděla propagandy i agitacii CK KPB, 18. 4. 1969, s. 132.